

Литературните занимания като пресечна точка на апология и инвектива: преводачески решения в първия цялостен превод на римския поет Катул на български език*

Йоана Сиракова

Софийски университет „Св. Климент Охридски“ (България)

Yoana Sirakova. LITERARY STUDIES AS AN INTERSECTION OF APOLOGIA AND INVECTIVE: TRANSLATION DECISIONS IN THE FIRST COMPLETE RENDITION OF THE ROMAN POET CATULLUS IN BULGARIAN

Abstract. This paper reflects on some characteristics of the first complete translation of Catullus' poetry book in Bulgarian, which was been published in 1996. As literature and poetic writing denote a central topic in Catullus poetry it often becomes a point of intersection of defense of neoteric poetry and polemics with the poet's opponents and untalented and clumsy writers that reflect in the idiom used. The analysis is based on several keywords extracted from Catullus' defensive and invective lexical register and foreground some important shifts in the Bulgarian translation that result in the destruction of the paramount relational structures underlying the surface textual level and in alteration and deformation of the poet's argumentative logic. But most significantly, they engender a substantial change in the poet's figure as an advocate of his own poetics and the poetics of his literary circle and as antagonist to their critics.

Keywords: Latin poetry, Catullus, Bulgarian translation

Йоана Сиракова. ЛИТЕРАТУРНИТЕ ЗАНИМАНИЯ КАТО ПРЕСЕЧНА ТОЧКА НА АПОЛОГИЯ И ИНВЕКТИВА: ПРЕВОДАЧЕСКИ РЕШЕНИЯ В ПЪРВИЯ ЦЯЛОСТЕН ПРЕВОД НА РИМСКИЯ ПОЕТ КАТУЛ НА БЪЛГАРСКИ ЕЗИК

Резюме. Статията разглежда някои особености на първия цялостен превод на български език на римския поет Катул, чиято поява датира от 1996 г. Тъй като литературата и поетическото писане представляват централна тема в неговите стихотво-

* Текстът представя резултати от научноизследователски проект № 80–10–124/15 април 2019 г. на тема „Обзорно проучване на преводната рецепция на антични автори в България в периода 1995–2005 г.“ (ФНИ на СУ „Св. Климент Охридски“).

рения, често те се превръщат в пресечна точка на защита на неотерическата поезия или на полемика с авторите опоненти и с бездарните поети. На базата на ключови лексеми от избрани творби, характерни за инвективния и защитния тон на автора за литературните занимания, са анализирани промените, настъпващи в превода на приемния език и тяхното отражение върху читателското реагиране. В резултат на измененията в лексикалния регистър се наблюдават разрушаване на структурни мрежи на отношения под повърхността на текста и деформация на последователността и логиката на аргументацията на поета. Това от своя страна води до съществена промяна в образа на Катул като защитник на собствената му поезика и на поезиката на неговия литературен кръг и като противник на нейните критици.

Ключови думи: римска поезия, Катул, български превод

Българската преводна рецепция на римския поет Катул (I век пр.н.е.) притежава особености, сходни в някои аспекти със западната традиция на неговата преводна рецепция. Дълго време творчеството на Катул се оказва в периферията на иначе изобилната и процъфтяваща преводаческа дейност и интерес към античните автори. Макар че издания на стихотворенията му на латински език циркулират още от XV век, първите цялостни преводи на стихотворенията му на английски език например се появяват едва в края на XVIII и началото на XIX век. Дотогава преводите обхващат малко на брой стихотворения, основно свързаните с целувките и врабчето на любимата му Лесбия. Интересно е да се отбележи, че въпреки че Катул е отбягван като обект на превод в период от малко повече от два века, той е бил обект и извор на вдъхновение за имитации от поредица английски поети (Venuti, L., pp. 81–82).

В резултат на схващането за превода като миметична дейност, целяща адекватно представяне на чуждата творба, както и необходимостта от закрила на класическия авторитет и статус на античните текстове, в продължителен период Катул остава извън полезрението на преводачите и не е включен в канона от превеждани антични автори. Първият му английски превод (на Джон Нот от 1795 г.) се свързва с поставянето на началото на академичните преводи, претендиращи за научност и точност, за разлика от преводите, дело на поети (Talbot, J., p. 188). Включването му в канона на превежданите антични автори става далеч по-късно и по-трудно в сравнение с автори като Омир, Вергилий, Овидий и Хораций. Венути вижда причините за подобно закъснение в два фактора: първо, в интереса към тези автори от най-разнообразни естетически, морални и политически гледни точки, и второ, в по-високия статус на епическите текстове пред лирическите (Venuti, L., p. 82). Дебора Робъртс говори за „селективна канонизация“ (Roberts, D., p. 280), на която са обект автори като Катул, Аристофан, Ювенал и Петроний или текстове като Платоновия „Пир“, които са се смятали за подходящи четива за определена аудитория и за неподходящи – за друга.

Поезията на Катул като обект на превод

Специфичната дихотомност в езика на Катул е една от причините за неговата „раздвоена“ преводна рецепция. Обичайно творчеството му бива разглеждано в три части според метричните и съдържателните характеристики на стихотворенията: първа част (т.нар. полиметри), включваща кратки лирически форми в разнообразни и пъстри лирически и ямбически поетични размери; втора част, обхващаща т.нар. дълги и/или учени поеми; и трета част – епиграми в размера на елегическия дистихон. Лексикалните регистри в трите части на поемите на Катул са свързани с тяхното метрично оформление. Използваният словесен репертоар в различните поетични форми варира от високия епически до ниския, неприличен и дори нецензурен регистър. Това своеобразно съчетаване на високото и ниското представлява и основното предизвикателство в превода, както и в читателското реагиране на Катуловата поезия. Сблъсъкът между класическото, елитното и публичното и ниското, нецензурното и частното (Roberts, D., p. 280) изправя преводачите пред трудности, които биват решавани по различни пътища и посредством различни преводни стратегии, една от които е обект на изследователския ни интерес в настоящото изложение.

Преводите на Катул на български език

Що се отнася до преводите на Катул в България, той трудно би се вписал в морализаторските цели на преводаческата дейност през Възраждането. Началото на неговата преводна рецепция е ознаменувано от появата на стихотворението му с номерация 70 (*Nulli se dicit...*) през 1890 г. в списание „Дума“ (год. 1, кн. 6)¹. Стихотворенията с нецензурни елементи са грижливо отбягвани от преводачи или учени до появата на първия цялостен превод през 1996 г., дело на Николина Бакърджиева. В преводите на Крум Димитров от 1927 и 1928 г. в сп. „Българска реч“ (год. 2, кн. 2) и „Книгопис“ (год. 1, кн. 9/10), на В. Манева в сп. „Прометей“ (год. 5, кн. 2), както и в статията на Георги Михайлов, посветена на творчеството на поета, отново в сп. „Прометей“ (год. 4, кн. 5 и 6) от 1940 и 1941 г., снабдена с илюстративни прозаични или изометрични преводи, липсват стихотворения, съдържащи нецензурност. Повечето превеждани поеми са от групата на свързаните с Лесбия, като изключение правят един епиталамий (с. 62) в превод на Г. Михайлов и една иронична епиграма (с. 84) в превод на В. Манева.

¹ За този превод на Катуловото стихотворение вж. Герджикова, В., с. 29–30.

За първия цялостен превод на Катул на български език

В заглавието на първия цялостен превод на стихотворенията на Катул на български език може да се прозре известна насока към стратегията на преводачката: *Книгата на Катул от Верона* представлява буквален превод на традиционното озаглавяване на изданията на оригиналния латински текст, към което насочва и латинското заглавие на корицата *Catulli Veronensis liber*. В краткия предговор преводачката Николина Бакърджиева не споделя никакви детайли относно работата си над превода.

В отговор на поставената тема на настоящото изложение в следващите редове се спираме на няколко избрани стихотворения на Катул, в които експлицитно се разкриват или преплитат и сблъскват неговите схващания за поетичното творчество и литературните нагласи на епохата. Този сблъсък намира отзвук в специфичния художествен изказ и поетиката на Катул. На базата на използваните лексикални регистри и открояването на ключови думи и техните еквиваленти в целевия текст и на приемния език ще бъдат подложени на описание и анализ преводаческите решения и тяхното отражение върху преводния продукт върху възприемачия и читателското реагиране.

Избраните стихотворения засягат разнородни аспекти на поетичните занимания, на поетските размишления и чувства, на съдбата на книгата и на поета, както и на съперничеството в поезията: стихотворение с номерация 1 (посветително и програмно стихотворение за дълговечността на поезията към Корнелий Непот), с номерация 14 (недоволство на Катул за изпратената му от Лициний Калв лоша книга), 16 (инвектива срещу двама противници и обвинители на Катул и апология на творчеството и на поета), 22 (иронично стихотворение за писателската дарба на Суфен), 36 (аналите на Волузий и ямбовете на Катул в съревнование), 42 (Катул си иска обратно табличките със записки на своите стихове от жената, на която ги е изпратил), 50 (за радостта и удоволствието от творчеството в компанията на приятеля Лициний Калв), 53 (възхвала на красноречието на Калв), 95 (противопоставяне на новия и стария литературен вкус чрез приятната учена краткост на поемата „Смирна“ на Цина и на многословието в анализите (Волузий) и епоса (Антимах). В тях Катул се представя на читателя ту като защитник на своята поезия, ту като критик на чуждата. Темата за литературните занимания му дава възможност едновременно да защитава и да порицава и се превръща в своеобразна пресечна точка на гневния, пренебрежителния, ироничния и на поетичния Катул, на разминаването в литературните вкусове на епохата.

Етическият и естетическият код на „новите поети“, сред които се числи Катул, се ръководи от три понятия – *lepos* (*нпелест, изящество*), *venustas* (*пленителност, чар*), *urbanitas* (*градски начин на живот, светскост, вежливост*), – които дефинират и поетическия вкус (Conte, Gian B., p. 147). Тези основни принципи на неотерическата поезия се отразяват в езика на Катул,

в който високият регистър съжителства с ежедневната реч, допускаща и вулгаризми, но пречупени през рафинирания аристократичен поглед на поета, представител на образования елит. Фамилиарният лексикален регистър е маркиран от употребата на множество деминутиви, придаващи характерните за Католовата поезика живост, интимност, изящество и чар. Към прагматично маркираната лексика следва да включим и вулгаризмите, нецензурните думи, чиято стилистична характеристика е разговорна, а емоционалната окраска – отрицателна. С поетична и книжовна стилистична характеристика се отличава използваната лексика за поезията, за даровитите поети и за описанието на разнородния материал и облик на античната книга.

В табл. 1 и 2 са представени ключови за очертаната изследователска тематика думи и изрази от оригиналния текст, тяхното буквално значение, микроконтекст (в определени случаи и подтекст) на употребата им и преводните им еквиваленти в разглеждания български превод. В първата колона са дадени номерата на стихотворенията и на стиха, във втората – оригиналните думи и изрази, в третата – буквален превод на български език, в четвъртата са указани контекстът и/или подтекстът на употребата, в петата са посочени съответствията на приемния език. След всяка от таблиците част от селектираните лексеми и словосъчетания, представляваща интерес от гледна точка на взаимодействието и кохерентността между изходния и целевия текст, е подложена на анализ.

Табл. 1. Ключови думи за поезията/поета

№	Латинска дума/ израз	Буквален превод	Контекст/Подтекст	Български еквивалент
1.1	lepidus novus libellus	изящна нова книжка	за собствените стихове	нова книжка
1.1–2	libellus, arida pumice expolitus	книжка, полирана със суха пемза	Катул за своите стихотворения, „полирана“ отпраща метафорично към обработката и на стиховете	книжка, излъскана с твърда пемза
1.4	nugae	глупости, дреболи	за собствените стихове	драскотини
1.6–7	docta et laboriosa carta	учено и изискващо усилия съчинение	за съчинението на Корнелий Непот, но метафорично и за собствените стихове	в три книги изкусно и умело
16.5	castus	целомъдрен	за поета/Катул в противовес на неговите стихове	–
16.5	pius poeta	благочестив поет	за поета/Катул в противовес на неговите стихове	поета богобоязлив

16.7	sal	сол, остроумие, тънка шега	стихчетата притежават „сол“, ако са нежнички и недостатъчно срамежливи	[стихове не без] остроумие
16.7	lepos	прелест, изящество	стихчетата притежават изящество, ако са нежнички и недостатъчно срамежливи	–
16.8	versiculi molliculi	нежнички стихчета	за стиховете в противовес на личността на поета/Катул	стихове, написани с любов
16.8	parum pudici [versiculi]	недостатъчно срамежливи/целомъдрени [стихчета]	за стиховете в противовес на поета/Катул	[стихове] по-малко срамежливи
22.2	venustus	красив, чаровен	за Суфен, който е красив, но бездарен поет	красив
22.2	dicax	язвителен	за Суфен, който е язвителен, но бездарен поет	умее да говори
22.2	urbanus	градски, благовъзпитан, светски	за Суфен, който е благовъзпитан, но бездарен поет	възпитан
22.9	bellus	мил, дружелюбен, учтив	за Суфен, иначе мил и светски човек, който се превръща в козар и копач, щом започне да пише стихове	–
22.9	urbanus	градски, благовъзпитан, светски	за Суфен, иначе хубав и светски човек, който се превръща в козар и копач, щом започне да пише стихове	учен мъж
42.5	pugillaria	таблички за записки	Катул призовава стиховете си да му помогнат да си върне откраднатите от развратна жена таблички	бележник
42.11, 12	codicillus	дъсчица за писане, покрита с восък, табличка	Катул призовава стиховете си да му помогнат да си върне откраднатите от развратна жена таблички	бележник
50.1	otiosus	свободен от работа, почиващ си, безгрижен	за Лициний и Катул, докато пишат стихове	свободни от грижи

50.2	tabellae	дъсчици/ таблички за писане	за материала, върху който пишат своите стихове Лициний и Катул, но и метонимично за самите стихове	дъсчици
50.2, 5	ludere	играя	Лициний и Катул „си играят“ с табличките за писане; всеки от двамата „си играе“, пишайки стихчета	играхме
50.3	delicatus	приятен, тънък, изискан	Лициний и Катул пишат своите стихчета, забавлявайки се, както подобава на изискани [поети]	изискани [отнесено към дъсчиците за писане]
50.4	versiculi	стихчета	всеки от двамата си играе, пишайки стихчета	стихове
50.6	iocus	шега, забавление	Лициний и Катул пишат своите стихчета сред шегги/забавления (и вино)	в шегата
50.7	lepos	прелест, изящество	Катул си тръгва от „забавата“, разгорещен от прелестта [на Лициний]	шеги
50.8	facetiae	шеги, остроумия, духовитости	Катул си тръгва от „забавата“, разгорещен от остроумието [на Лициний]	остроумия
53.5	salaputium disertum	красноречиво човече	за Лициний Калв, който бил дребен на ръст [но голям оратор и поет]	красноречив дебеланко
95	parva monumenta sodalis	малки/кратки писмени паметници/ записки на другаря	Катул се радва на малките (кратките) писмени паметници на своите другари в противовес на тълпата, която харесва многословния епически поет Антимак	„Кратки спомени на другари“

Изведената в табл. 1 терминология отразява в голяма степен основните характеристики на използвания от Катул лексикален регистър за описание на поетическите занимания и за тяхната природа. Както бе споменато, в тази терминология съществена роля имат умалителните имена, превращащи едновременно към „малкостта“ в обема на поетичните творби, както и към „малкостта“ на третираните в тях теми². *Книжката, нежничките немного*

² Правим уговорката, че Катул представя и друго свое „поетическо“ лице в т.нар. учени и по-дълги поеми в контрапункт на „дребнотемието“ и скромността на полиметрите и епиграмите.

срамежливи стихчета, табличките и дъсчиците за писане се асоциират с една неангажирана и неангажираща поезия – шеговита, лека и затова прелестна. В българския превод не се наблюдава последователност в употребата на деминутиви, като точните граматични съответствия се изчерпват с избора на книжка (*libellus*) и дъсчици (*tabellae*), а за *codicillus* (деминутив на *codex*) преводачката е избрала дума с неутрална стилистична характеристика – бележник, т.е. стилистично немаркиран еквивалент, макар и насочващ към личното и интимно пространство на поета. Латинското умалително *versiculi* (стихчета) в двата случая на неговата употреба е предадено като *стихове*, с което преводът отнема от прагматичната маркираност на думата и нейната емфатична положителна емоционална окраска. Подобен ефект има промяната на умалителното прилагателно *molliculi* (нежнички), чието съответствие *написани с любов* в българския превод не само променя референтното значение и поетичната стилистична характеристика на латинския оригинал, но води и до разрушаване на интратекстуалните връзки с други две ключови понятия – *sal* (сол, остроумие) и *lepos* (прелест, изящество), както и с глагола *ludere* (играя), традиционно използван за обозначаване на писателските занимания на неотериците в свободното от обществени задължения време (*otiosi*) като забавление, детска игра, в която напълно естествено се вписват умалителните. Идеята за творчеството като забавление е отразена и в семантиката на съществителното *iocus*, чийто еквивалент в приемния текст е *шега*. Изборът на това съответствие в приемния език е напълно оправдано, доколкото шегата, шегуването за разлика от забавлението предполагат в по-голяма степен речева ситуация и комуникация.

Остроумието и изяществото представляват необходими и неизменни съставки в естетическите стандарти на неотерическите поети. В разглежданите стихотворения думата *lepos* (прелест, изящество) се среща два пъти: в стихотворение с номерация 16 тя представлява част от защитната стратегия на Катул, в която понятието се явява като съществен компонент на критикуваните от противниците му *versiculi molliculi* (нежнички стихчета); в стихотворение с номерация 50 думата е употребена във връзка с персонажа на Лициний, който вдъхновява поета за творчество със своята *lepos*. Според Михаел фон Албрехт *lepos* не се отнася толкова до интерпретацията на поетичната продукция, колкото до интерпретация на начина на живот. Изяществото у дадена личност може да провокира поетичното вдъхновение. То би следвало естествено да премине от живота на индивида към неговата поезия, което не се случва със споменатия от Катул Суфен например (Albrecht, M., p. 348). За Катул обаче (както и за неговия приятел Лициний Калв) това преливане на *lepos* от живота към творчеството е факт, ако съдим по употребата му в нападателно-защитната поема с номерация 16, както и от появата на прилагателното от същия корен *lepidus* (изящен) в първото програмно стихотворение и от-

несено към *libellus* (книжка). В българския превод наблюдаваме пропускане на горепосочените ключови лексеми (*lepidus* в стихотворение с номерация 1 и *lepos* в стихотворение с номерация 16 не са преведени), а в стихотворение с номерация 50 изборът на еквивалент *шеги* измества референцията към други две основни понятия, изразени с *iocus* и *facetiae*.

Със свой специфичен ефект в терминологичното поле на неотерическото писане се отличават епитетите *venustus* (красив, привлекателен, чаровен), *bellus* (мил, дружелюбен) и *urbanus* (градски, благовъзпитан). Всички те предполагат определен тип житейско поведение и маниери, характерни за градската среда и светската интелектуална атмосфера и компания. Макар че етимологично се свързва с *Venus* (Венера), *venustus* не обозначава просто красивия човек, а по-скоро човек, който притежава чар и способност да привлича околните чрез красотата си. Кръгът от значения на думата в изходния език е по-широк от кръга значения на думата в целевия език и изборът на буквално съответствие (красив) в българския текст не само стеснява референтното значение на оригиналната лексема, но и отнема от прагматичното значение, доколкото заменя дума с книжовна и поетична стилистична характеристика с дума, принадлежаща по-скоро към неутралния лексикален регистър.

Прилагателното *urbanus* със своето по-общо референтно значение в определен смисъл обединява другите две – *venustus* и *bellus*, като второто е пропуснато в преводния текст. Съществителното от същия корен *urbanitas* (градски начин на живот, светскост, вежливост) обозначава рафинираните обноски на градския човек, чиято духовна култура се обозначава посредством идеята за *humanitas* (културност, образованост). Двете понятия се намират в специфична взаимовръзка: *urbanitas* се явява външната обвивка на *humanitas*, която обхваща вътрешните качества на индивида, придобити чрез занимания с литература и философия. Добрите обноски и изисканите маниери характеризират образования човек и образованият човек притежава добри обноски и изискани маниери. В този смисъл единият еквивалент в българския превод (възпитан) се вписва в референтното поле на латинския оригинал, но вторият – учен мъж – се отклонява по посока на семантиката на *humanus*. И в този случай се наблюдава непоследователност в предаването на ключови за проблематиката на Католовата поезия лексеми.

Що се отнася до употребата на прилагателното *delicatus* (приятен, изискан), то също следва да бъде включено в поредицата епитети, асоциирани с градския начин на живот и поетичните занимания. В този случай българският текст е неточен, тъй като отнася думата към поетичната продукция на Катул и неговия приятел Лициний, а не към техните личности, каквато е препратката в латинския оригинал³. Немотивирана промяна в смисъла на първоизточника

³ Може би тук е мястото да отбележим, че първият цялостен превод на Католовите стихотворения на български език се отличава с множество неточности, които водят до съществени и

представлява и преводът на *salaputium* (или *salapittium*) *disertum* – *красноречив дебеланко*. Лексемата *salaputium* е неологизъм на Катул с неясна етимология, който се интерпретира в значение на „малко детенце“, „човече“ и притежава отрицателна емоционална окраска, като обикновено се употребява презрително. В стихотворение с номерация 53 поетът разказва как някой от тълпата слушатели с възхищение нарича неговия приятел Лициний Калв „красноречиво човече“, докато той по удивителен начин изброява престъпленията на Ватиний. Смята се, че Калв е бил дребен на ръст, и макар изразът да е натоварен с отношение на презрителност, Катул го цитира като контрапункт на ораторската и поетичната му дарба в своеобразен асоциативен оксиморон (малък човек, но голям поет). Българският еквивалент *дебеланко* е прагматично маркиран, както и латинската лексема, с отрицателната си емоционална окраска и с разговорната си стилистична характеристика, но промяната в референтното (а в случая и в денотативното⁴) значение води до разрушаване на вътрешната текстуална кохерентност и на подтекстовите означаващи мрежи на оригинала.

Подходящ избор е направила преводачката в съответствието на латинското *nigae* (*шеги, дреболии*), също ключово обозначение във и за творчеството на поетите неотерици. Българският еквивалент *драскотини* едновременно насочва към акта на писане и към незначителността на написаното, въпреки че още по-уместен би бил еквивалентът *драсканица*, доколкото се свързва не просто с писане, а по-скоро с писане на текст и върху „хартия“. Интересен е и преводаческият подход в предаването на *parva monumenta sodalis* (*малки записки на другаря*), което Катул противопоставя на дългите епически съчинения, с оформянето на съответствието в приемния език като заглавие на творба, поставено в кавички – „*Кратки спомени на другари*“.

В табл. 2 са изведени ключови изрази и думи от разглежданите стихотворения, които могат да бъдат причислени към лексикалното поле на инвективата, иронията и подигравката. Те засягат съдържанието, както и външния облик на лошите книги, бездарните и лошите поети, противниците и „читателите“ на Катуловата поезия. Сред тях се среща и част от нецензурната лексика, чието предаване в преводните текстове често се превръща във фокус на дебата за естетическото и етическото в поетичното творчество.

необосновани промени в смисъла на оригиналния текст. От тази гледна точка преводът не би следвало да бъде четен самостоятелно, като заместител на първоизточника, а само в съпоставка и паралел с латинския оригинал и при отчитане на разликите в двата текста.

⁴ В превода репликата е приписана на самия Калв, като адресатът остава неясен. В българския текст има и друга съществена неточност: *престъпленията* (*crimina*) на Ватиний са предадени като *стихове* очевидно поради контаминация с *carmina*.

Табл. 2. Ключови думи за лексикалния регистър на инвективата, иронията и подигравката

№	Латинска дума/израз	Буквален превод	Контекст/Подтекст	Български еквивалент
14.12	horribilis et sacer libellus	ужасна и прокълната книжка	за книгата, изпратена като дар от Калв на Катул	ужасна книжка
14.19	venena	отрови	за бездарно написаните стихове	отрови
14.22	malus pes	зъл/зловреден крак/ (стихотворна) стъпка	бездарните поети да се връщат там, откъдето са си довели „зловредния крак“ или „зловредната стъпка“	—
14.23	incommoda saeculi	ущърб/вреди/беди на века	за бездарните поети	изверги на века
14.23	pessimi poetae	най-лоши поети	за бездарните поети	най-лоши поети
16.1	paedico	обезчестявам момче/ ruegum inire	закана към Аврелий и Фурий, противници на Катул, обвиняващи го в безнравственост и непристойност на личността, защото пише лековати стихове	убивам честта
16.1	irrumo	inserere membrum in os alterius / = fellatio	закана към Аврелий и Фурий, противници на Катул, обвиняващи го в порочност и непристойност на личността, защото пише лековати стихове	охулям
16.2	pathicus	разпътен, развратен (етим. пасивен; който се отдава на анален секс)	епитет за Аврелий	развратен
16.2	cinaedus	развратник, содомит (който се отдава на противоестествени полови сношения)	епитет за Фурий	жалък
16.10	pilosi	космати	стихчетата са остроумни и прелестни, ако могат да възбудят похотливостта на „косматите“ мъже, а не на момчетата	брадати
16.11	duri lumbi	корави/безчувствени полови органи/ хълбоци	стихчетата са остроумни и прелестни, ако могат да възбудят похотливостта на „косматите“ мъже, които не могат да размърдат вдървените си полови органи	вдървени хълбоци

22.5	palimpsestus	палимпсест: пергамент, от който е изтрит първоначалният текст, за да се пише наново върху него (чернова)	Суфен не пише върху палимпсест, т.е. не използва чернови	извехтял папирус
22.6	cartae regiae	царски папируси/листа/хартии	Суфен използва само първокачествен папирус	царска хартия
22.6	novi libri	нови свитъци	Суфен използва само нови свитъци, т.е. не е вгиния палимпсест	нови книги
22.7	novi umbilici	нови пръчки/пъп; подаващият се от средата на свитъка край на пръчка, около която навивали папирусния лист	свитъците на Суфен са увити около нови пръчки	нов умбиликус
22.7	lora rubra membranae	червени ремъци/връзки на (обвивката от) тънкия пергамент	свитъците на Суфен са вързани с изтънчени (червени) връзки	ремъци, червена кожа
22.8	derecta plumbo	букв. подравнени с оловна линейка редове или подредени в една линия свитъци	свитъците на Суфен са изписани с равни редове или са подредени в една линия	изпънато и начертано
22.8	aequata pumice	изгладени/изравнени с пемза	свитъците на Суфен са изгладени с пемза	отгладено с олово и с нова пемза
22.10	caprimulgus	доящ кози	за Суфен, инак хубав и светски човек, който се превръща в козар, щом започне да пише стихове	козар
22.10	fossor	копач/необразован човек	за Суфен, инак хубав и светски човек, който се превръща в копач, щом започне да пише стихове	копач
22.14	infacetus	неостроумен, безвкусен, глупав, нелеп, пошъл	градското конте Суфен изглежда безвкусно, щом се заеме с писане на стихове	по-хитър от хитрите
22.14	infacetum rus	безвкусно/а село/селящина/грубост	градското конте Суфен изглежда по-безвкусно от безвкусната селящина, щом се заеме с писане на стихове	триж по-глупав от глупав
36.1	cacata carta	акана книга	обръщение на Катул към аналите на Волузий	мръсна книга
36.6	pessimus poeta	най-лош поет	най-отбраните (иронично) редове на най-лошия поет	–

36.17	(non) illepidum	(не) неизящен	обръщение към Венера да приеме и върне обещаното, ако не е неизящно	–
36.17	(neque) invenustum	(и не) непривлекателен/ некрасив	обръщение към Венера да приеме и върне обещаното, ако не е некрасиво	–
36.19	pleni ruris et inficetiarum	пълни със селящина и пошлости	за анализите на Волузий	пълни с нелепости и простотия
95.9	tumidus	надут	за епическия поет Антимах: нека народът му се радва, а на Катул на сърце са кратките поеми на другаря	горд

В първия български цялостен превод на стихотворенията на Катул личи стремежът на преводачката за преодоляване на неестетичните (от гледна точка на културата реципиент) елементи в творчеството му. Основни трудности в превода се явяват характерната естетизация на нецензурното и неблагоприличното в Католовата поезия и стратегиите за тяхното предаване в преводния продукт. Тук е важно да отбележим, че нецензурното слово притежава специфична художествено-естетическа функция за очертаване и подчертаване на контраста между благопристойността на поета и неблагопристойността на неговата поезия и би следвало да се възприема като своеобразна конвенция, като празно от съдържание, както са изпразнени от конкретика и реални намерения ругатните в съвременното ежедневие.

Прочистването или замъгляването на вулгаризмите в българския превод се вписват в стратегиите на предаването им в европейската традиция. Едни от най-често „прочистваните“ стихове са началните и крайните редове на стихотворение с номерация 16, в които се срещат глаголите *paedico* и *irrumo* и прилагателните *pathicus* и *cinaedus*. Българският превод прикрива нецензурното значение чрез евфемистична перифраза на единия глагол (*убивам честта*), докато вторият „възпитан“ еквивалент (*охувам*) изцяло измества фокуса на латинската дума от техническия аспект на сексуалния акт (*irrumo* = *fellatio*). Подобно изместване на значението наблюдаваме и в съответствието за латинското *cinaedus* – *жалък*, в което вулгарният сексуален смисъл е изцяло замъглен за сметка на емфазата върху презрението и отвращението, които персонажът буди у околните. Пледирайки за разграничаването на благопристойността на поезията от тази на автора, на етиката от естетиката на поета, Катул третира шеговитата, лековата и нецензурна от античната перспектива проблематика със самоирония – основен негов читателски таргет представляват *косматите мъже* (*pilosi*), които не могат да раздвижат *вдървените си членове* (*duri lumbi*). И тук, както и в горните примери, вулгарният подтекст в

значението на латинските оригинали е прикрит с избора на „благоприлични“ еквиваленти – *брадати* и *вдървени хълбоци*. Идентично преводаческо решение се наблюдава в предаването на *sacata carta* (*акана книга*) с *мръсна книга* в стихотворение с номерация 36, в което Катул критикува анализите на Волузий.

С пропускането на словосъчетанието *malus pes* (букв. *зъл крак, зла стъпка*) в стихотворение с номерация 14 в българския превод е изгубена играта на думи – приканвайки бездарните поети да се върнат там, откъдето са дошли, Катул имплицитно намеква и за качествата на техните стихове, доколкото лексемата *pes* на латински език означава освен *крак* и *стихотворна стъпка*. В същия фамилиарен лексикален регистър и разговорна стилистична характеристика той нарича тези поети *incommoda saeculi* (*уцърб на века*), като фокусира вниманието на възприемащия върху вредите, които те нанасят със своето творчество, а не върху определено тяхно качество или недостатък, към каквото насочва значението на българското съответствие – *изверги на века*.

Съществен брой от изведените в табл. 2 ключови думи за описание на книгата принадлежи също към лексикалното поле на иронията. Освен това в стихотворение с номерация 22 става дума за конкретно описание на свитъка като книга. Използваните изрази и думи контрастират с поетическото безсилие на Суфен. Буквалният превод на повечето от тях, включително и транслитерацията на латинското *umbilicus* (*пръчка, около която се навива свитъкът*), действат не само остранныяващо, но и водят до неяснота в смисъла и до разрушаване на търсения от автора контраст. За читателя остава непонятно каква е *царската хартия* (и каква друга съществува), какво е *умбиликус*, каква е връзката на *ремъците* и *червената кожа* с книгата. Погрешно е преводаческото решение за обвързване на оловото като инструмент за оглаждане на книгата със свитъците, както и за отъждествяване на *palimpsestus* с папирус, доколкото папирусът не може да се използва многократно. Така в преводния текст е изгубена представата за Суфен като писател, който не използва чернова, а записва своите стихове направо на белова.

В същото стихотворение епитетите *caprimulgus* (*доящ кози*) и *fossor* (*копач*), отнесени към Суфен, отново са поставени в контраст с други негови характеристики, отразени в табл. 1: *bellus* (пропуснато в превода) и *urbanus* – *учен мъж*. Използваните буквални съответствия в целевия текст – *козар* и *копач* – не притежават конотациите на изходните лексеми дори ако биват възприемани в специфичната подтекстова мрежа на контрастни отношения с *bellus* и *urbanus*. В случая по-уместно би било търсенето на конотативна или прагматична еквивалентност, а не на референтна, тъй като в прагматиката на приемния език буквалните значения на двете думи не се числят към обичайния узус и не се схващат като антоними за семантиката на латинските оригинали, рефериращи към изтънчените обноски и поведение на градския човек. В същата подтекстова мрежа от означаеми се вписват и *infacetus* (*безвкусен*) и

infacetum rus (безвкусна селящина), които се асоциират с *caprimulgus* и *fossor*, от една страна, и от друга – се противопоставят на *bellus* и *urbanus*, като имплицитно насочват към „качествата“ на поетичното творчество на Суфен. В този смисъл промяната на семантичното равнище на текста с предаването им с *хитър* и *глунав* изцяло измества фокуса от естетиката на поета и творчеството му към недостатъци на неговата индивидуалност.

Разрушаване на експлицитна и търсена от автора контрастност наблюдаваме в превода на *tumidus* (надут) с *горд* в стихотворение с номерация 95, в което Катул противопоставя едновременно себе си и своите другари поети (*mihi* – на мен, *mei sodalis* – на моя другар) като представители на градския литературен елит на народа – *populus*, и кратките лирически форми (*parva monumenta* – кратки записки) – на дългата и многословна форма на епоса, символизирана от надутия Антиммах (*tumidus Antimachus*).

Заклучение

Анализът на ключови думи и техните еквиваленти в първия цялостен български превод на стихотворенията на Катул сочи, че вниманието на преводачката е ориентирано изключително към семантичното равнище и следователно към точно предаване на референтната функция на изходния текст и към използването на референтна еквивалентност в преводния процес. Пренебрегването на прагматичното равнище и особеностите на металингвистичната и художествената функция на оригинала води до разтрогване на поредица от подтекстови релационни мрежи, очертани от основни и специфични за езика и стила на римския автор лексеми, като най-съществени са загубите в изградените от Катул контрасти. В множество от случаите на употреба на така селектираните ключови думи и изрази, където е уместен стремежът към конотативна и прагматична еквивалентност, преводаческите решения в целевия текст предизвикват разнородни ефекти, представи и асоциации, с други думи, дивергентно читателско реагиране, отклоняващо се от въздействието на първоизточника върху аудиторията. Промяната в лексикалните регистри води до промяна и в автентичната рамка на представените в оригинала условия и ситуации на общуване, които са сред същностните характеристики и сред елементите от първостепенна важност за поетиката на автора. „Българският“ Катул е много по-малко ревностен защитник на своята поезия и начин на живот и много по-малко яростен обвинител на противниците си от „латинския“ Катул.

Библиография

- Герджикова, В. Рецепция на античната литература в България от Освобождението до края на Първата световна война. – В: Николова, А. *Преводна рецепция на европейските литератури в България*. Т. III. Класическа литература. София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2002, с. 17–36.
- Катул, Гай Валерий. Книгата на Катул от Верона (прев. Николина Бакърджиева). София: ВЕТА, 1996.
- Albrecht, Michael von. *A History of Roman Literature. From Livius Andronicus to Boethius*. Vol. I. Leiden, New York, Köln: E. J. Brill, 1997.
- Conte, Gian V. *Latin Literature. A History*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1999.
- Roberts, D. Translation and the ‘Surreptitious Classic’: Obscenity and Translatability. – In: Lianeri, A. and V. Zajko. *Translation and the Classics. Identity as Change in the History of Culture*. Oxford, New York: Oxford University Press, 2008, pp. 278–314.
- Talbot, J. Latin Poetry. – In: France, P. and K. Haynes. *The Oxford History of Literary Translation in English*. New York: Oxford University Press, 2006, pp. 188–199.
- Venuti, L. *Translator’s Invisibility. A History of Translation Studies*. London and New York: Routledge, 1995.

Доц. д-р Йоана Сиракова

Катедра „Класическа филология“

Факултет по класически и нови филологии

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Адрес: бул. Цар Освободител № 15, 1504 София, България

✉ i.sirakova@uni-sofia.bg

Assoc. Prof. Yoana Sirakovaq PhD

Department of Classical Philology

Faculty of Classical and Modern Philology

Sofia University “St. Kliment Ohridski”

Address: 15 Tsar Osvoboditel Blvd., 1504 Sofia, Bulgaria

✉ i.sirakova@uni-sofia.bg